

Dr hab. Michał Balicki

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

WIĘZI SPOŁECZNE W ZRÓŻNICOWANYCH KONTEKSTACH INTERDYSCYPLINARNYCH

Streszczenie

Artykuł prezentuje wybrane aspekty więzi społecznych w ujęciu takich dziedzin wiedzy jak: pedagogika, ekonomia, socjologia i psychologia. Zwrócono w nim uwagę na rodzinne więzi społeczne oraz ich przemianę pod wpływem transformacji ku gospodarce rynkowej oraz innych czynników. Zanalizowano też zawartość kwestionariusza Eurobarometru do badania kapitału społecznego.

Słowa kluczowe: więzi i relacje społeczne, kapitał społeczny, zaufanie.

SOCIAL TIES IN THE VIEW OF DIFFERENTIATED INTERDISCIPLINARY CONTEXTS

Abstract

In the article selected social ties aspects In the view of selected disciplines of knowledge are presented: pedagogy, economics and social services, sociology and psychology. Especially family social ties and their transformation under market economy changing impact and other factors are point out. Eurobarometr questionnaire contents are analysed.

Keywords: social ties, social relationship, social asset, confidence.

Wprowadzenie

Człowiek będąc istotą społeczną spełnia się w odniesieniach międzyosobowych. Nauki społeczne interesują się różnymi płaszczyznami tych odniesień: mikro-, mezo- oraz makrospołecznymi. A więc są to stosunki między jednostkami, grupami społecznymi lub między całymi społeczeństwami.

Przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych odkrywają różne determinanty ogółu stosunków i zależności między jednostkami i grupami społecznymi. Wśród nich bardzo istotne są czynniki psychosocjologiczne, pedagogiczne, społeczno-ekonomiczne oraz kulturowe. Czynniki te ulegając zmianie w czasoprzestrzeni, nie pozostają bez wpływu na trwałość i jakość więzi społecznych.

Rozstrzygnięcia definicyjne

Terminy „więzi społeczne” i „relacje społeczne” są analizowane przez przedstawicieli różnych nauk wskutek czego, jak twierdzą niektórzy¹, nastąpiła ich banalizacja i uzwyczajnienie. Więzi społeczne leżą u podstaw życia społecznego i zapewniają mu spójność, bez której nastąpiłoby rozbitcie i zanik wspólnoty.

Analizując różne konteksty, więziom społecznym przypisuje się dwie podstawowe klasy znaczeń:

1. są to wszelkie powiązania między ludźmi,
2. jest to identyfikacja jednostki z grupą społeczną i stanowi podłoże kształtowania się tożsamości społecznej.

W tradycyjnym rozumieniu istotą więzi społecznych jest tworzenie „uczuć moralnych” oraz sieci społecznych mających charakter dobrowolnych, oddolnie tworzonych stowarzyszeń. P. Sztompka² wyróżnia następujące typy więzi społecznych: behawioralną, kooperacyjną, moralną oraz subiektywną i obiektywną. Wszystkie są oparte na poczuciu wspólnoty w relacjach międzyludzkich. Obok więzi międzyosobowych można też wska-

---

¹ M. Marody, A. Giza-Poluszczyk, *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa 2004, s. 99.

² P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństw*, Kraków 2003, s. 173.

zać na stosunek do ojczyzny, dorobku kulturowego, terytorium, religii i wiary, solidarności społecznej itp. Można też mówić o więzi pokoleniowej (wspólne doświadczenia, obyczaje, tradycje, język), etnicznej lub narodowej.

Kontekst psychologiczny więzi dotyczy zjawisk psychicznych mających swoje odzwierciedlenie w jednostkach lub grupach. Są to między innymi przeżycia ludzi, ich samoocena, świadomość więzi, motywacja, postawy, działania i dążenia. Dają one poczucie koherencji samych jednostek oraz ich związek z innymi³.

Z perspektywy pedagogicznej problematyka więzi społecznych najczęściej dotyczy: więzi rodzinnych, edukacyjnych i międzygeneracyjnych oraz całokształtu zjawisk związanych z wychowaniem i kształceniem ludzi.

Termin „relacje społeczne”, jest czasami traktowany zamiennie z terminem „więzi”. Taką sytuację można odnaleźć w starszych opracowaniach socjologicznych⁴. Deficyt relacyjności występuje zwłaszcza przy analizie jakości opisywanych i przeżywanych więzi między instytucjami, organizacjami oraz strukturami. Ponadto relacje obejmują całą sieć związków członków społeczeństwa (pracowników, kobiet, dotyczy stylu życia, ruchów ekumenicznych itp.). Określenie „relacje społeczne” spotka się także pod nazwą „relacji międzyludzkich lub interpersonalnych”. Stanowią one rodzaj więzi, które charakteryzuje trwałość, bliskość, intymność oraz bezpośredniość. Polegają na współdziałaniu w przeciwieństwie do konfliktu. Są one nieustannie płynne, co oznacza zanik jednych elementów i pojawienie się innych. F. Znaniecki wyróżnił kilka kategorii relacji społecznych: podstawowe tzn. występujące we wszystkich społeczeństwach (np. matka – dziecko, między rodzeństwem, a szczególnie między braćmi), towarzyskie. Wszystkie zależą od czynników psychologicznych, środowiska społecznego oraz całokształtu kultury.

W pedagogice pądocentrycznej sprawę relacji edukacyjnej ujmowano jednoznacznie, twierdząc, że powinna ona opierać się

---

³ W. Jacher, *Więź społeczna*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia psychologii*, Warszawa 1998, s. 950.

⁴ F. Znaniecki, *Relacje społeczne i role społeczne*, Warszawa 2011, cz. II, s. 109-264.

na bezwzględny poszanowaniu tożsamości w każdym środowisku wychowawczym.

Kapitał społeczny i zaufanie

Od lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku dzięki pracom R. Putnama, J. Coleman, P. Bordieu oraz F. Fukuyamy, dużą popularnością cieszy się kategoria „kapitał społeczny”. W pojęciu tym zawiera się treść więzi społecznej, a dodatkowo nadaje jej nowy sens. Sugeruje bowiem, że więzi społeczne, wraz z normami z których wyrastają, są jednocześnie zasobami i czynnikami sprzyjającymi efektywności oraz wzrostowi gospodarczemu⁵.

Tradycyjne więzi między ludźmi nie są już tak znaczące, a nawet ulegają rozpadowi. Pojawiają się nowe – wyrosłe na gruncie nowych potrzeb i motywacji bardziej „miękkie” czynniki społeczne i kulturowe. W szczególności „kapitał” społeczny jest przedmiotem zainteresowań polityki społecznej i mikroekonomii. Obejmuje między innymi zróżnicowanie sfery życia społecznego, gospodarczego i politycznego, a wśród nich:

- rodzinę i problemy związane z młodzieżą,
- szkołę i edukację,
- formy spędzania czasu wolnego oraz styl życia,
- pracę zawodową oraz funkcjonowanie instytucji,
- wspólnoty lokalne,
- demokrację i politykę państwa,
- rozwój gospodarczy⁶.

W pojęciu kapitału społecznego występują trzy podstawowe elementy:

1. chęci i zdolności do współdziałania,
2. sieci kontaktów społecznych oraz instytucji społecznych w ramach których występują (powstają) więzi społeczne,
3. normy społeczne w kontaktach między ludźmi, a w szczególności norma zaufania i wzajemności.

---

⁵ B. Mizerska (red.), *Więzi społeczne i przemiany gospodarcze*, Warszawa 2009, s. 29.

⁶ *Ibidem*, s. 24.

Zaufanie jest mechanizmem alternatywnym w stosunku do prawa, regulującym zachowania ludzi. F. Fukuyama twierdzi, że jest to synonim polityki społecznej, który ma fundamentalne znaczenie dla budowy więzi społecznych. Jest to swego rodzaju „smar” ułatwiający współpracę między ludźmi.

P. Sztompka sugeruje, że „zaufanie jest zakładem podejmowanym na temat niepewnych, przyszłych działań innych ludzi”⁷. Ułatwia ono wszelkie transakcje w warunkach niepewności i deficytu informacji. Można też wskazać konkretne powody, dla których zaufanie staje się niezbędne. Są one następujące:

- celowe działania ludzi, a nie przypadek mają coraz większy wpływ na nasze zachowania,
- zwiększa się liczba zagrożeń i niebezpieczeństw, a życie staje się coraz bardziej nieprzewidywalne,
- rośnie wciąż współzależność między ludźmi w skali globalnej,
- otoczenie oferuje coraz więcej możliwości, co utrudnia proste dokonywanie wyborów,
- coraz większa złożoność współczesnych systemów instytucjonalnych, organizacyjnych i technicznych powoduje, że są one coraz mniej przejrzyste i zrozumiałe,
- rośnie anonimowość osób, od których człowiek jest zależny,
- masowe migracje, turystyka i podróże powodują, że otacza nas coraz więcej obcych ludzi.

Zaufanie ma więc podstawowe znaczenie do budowania więzi społecznych. W badaniach *Diagnoza Społeczna 2009*⁸ odnotowano wprawdzie niewielki wzrost ogólnego poziomu zaufania Polaków z 11,6% w 2007 roku do 13,4% w roku 2009, ale wciąż był to wskaźnik lokujący nas na ostatnim, pod tym względem, miejsc wśród państw członkowskich Unii Europejskiej.

---

⁷ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2002, s. 69.

⁸ J. Czapiński, T. Panek, *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*. Warszawa 2009, s. 152.

Więzi rodzinne oraz kapitał społeczny w ujęciu pedagogów oraz innych przedstawicieli nauk społecznych

Rodzina jest przykładem szczególnego rodzaju więzi społecznych. Uwidoczniają się one w zróżnicowanych stosunkach i zależnościach oraz postawach członków rodzin. Pierwszoplanowe znaczenie dla kształtowania się więzi w rodzinie ma świadomość bliskości ze sobą jej członków. Przejawia się to zarówno w sferze poznawczej, emocjonalnej, jak i behawioralnej. W literaturze przedmiotu wskazuje się na kilka najważniejszych rodzajów więzi rodzinnych. Są to:

- więzi strukturalno-przedmiotowe, które obejmują role i zadania członków rodziny związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego, opieką i wychowywaniem dzieci, udzielaniem wsparcia,
- więź oparta na sferze poznawczej i emocjonalnej określana jako więź osobista (uczucia, myśli, pragnienia, aspiracje i wzajemne postawy),
- stosunki między osobami, które tworzą więź kulturową i wyrażają się w zgodności lub niezgodności postaw wobec takich samych wartości, norm i wzorów zachowań. Są one podstawą do tworzenia tradycji rodzinnych w sferze kultury symbolicznej⁹.

Rodzina jest zatem podstawowym i najlepszym środowiskiem powstawania i umacniania się więzi społecznych. Według znawców zagadnienia, więzi rodzinne tworzą swoisty kapitał rodzinny, który jest częścią szerszej rozumianego kapitału¹⁰ społecznego. Więzi te wyrażają się w postawach szacunku, zaufaniu, miłości, zainteresowania, opieki, pomocy oraz trosk o członków rodziny. Zdaniem F. Fukuyamy normy rodzinne nie tylko są cennym kapitałem społecznym, ale odgrywają też kluczową rolę w przekazywaniu kapitału społecznego następnym pokoleniom.

---

⁹ L. Dyczewski, *Więź między pokoleniami w rodzinie*, Lublin 2002, s. 313.

¹⁰ J. J. Sztudyngier, *Rodzinny kapitał społeczny a wzrost gospodarczy w Polsce*, „*Ekonomista*” 2009, nr 2, s. 189.

Własna rodzina, a więc struktura oparta na najściślejszych więzach krwi i więzi osobowej ma zdecydowaną przewagę w hierarchii ważności nad wszystkimi grupami i celami życiowymi.

Przedmiotem zainteresowań badaczy rodziny są również więzi małżeńskie, więzi między rodzeństwem oraz tzw. więzi międzygeneracyjne w rodzinach wielopokoleniowych. Małżeństwo stanowi podstawę większości rodzin, chociaż w epoce ponowoczesnej szybko zmienia się jego charakter. Niektórzy postrzegają je jako relikw z przeszłości, chociaż większość widzi je jako podstawową wartość w procesie wychowania.

W epoce postindustrialnej małżeństwo coraz częściej jest traktowane jako związek dwojga ludzi, którego głównym celem jest zaspokojenie potrzeb emocjonalnych i seksualnych, a nie reprodukcyjnych lub opiekuńczo-wychowawczych. Z niektórych badań wynika, że głównym motywem zawierania małżeństw jest miłość. Taką opinię wyraziło 91,2% badanych kobiet oraz 87,2% mężczyzn¹¹.

Istotne z punktu widzenia więzi społecznych jest to, aby małżeństwo było zgodne, szczęśliwe i trwałe. O powodzeniu każdego małżeństwa decydują różne czynniki często określane jako: dojrzałość do małżeństwa, integracja małżeńska, dobór małżeński, satysfakcja małżeńska, jakość i trwałość małżeńska i inne. Dobrany związek małżeński to sytuacja, na którą składają się różne wymiary¹²: stopień miłości, intymności, więzi interpersonalnej, stosunku do dzieci, motywów wyboru partnera. Dla powodzenia małżeństwa bardzo istotne jest, aby małżonkowie odpowiednio się dobrali pod względem wieku, wykształcenia, wyznania i rasy. Kolejną grupą czynników są: podobieństwo cech psychologicznych (wartości, postawy, cechy osobowości), zdrowie psychiczne, wysoki poziom przystosowania itp. Jednakże przedstawione opinie należy traktować z dużą dozą prawdopodobieństwa, co oznacza, że mogą one, ale wcale nie muszą w zdecydowanym stopniu wpływać na jakość związku małżeńskiego. Dlatego też M. Braun-Gałkowska proponuje bardziej systemowe ujęcie małżeństwa uwzględniające interakcje przed i po ślubie, komunikowanie się ze sobą, rodzaje sprzężeń zwrotnych itp.

---

¹¹ M. Lopa, *Psychologia rodziny, Teoria i badania*, Kraków 2005, s. 49.

¹² J. Rostowski, *Zarys psychologii małżeństwa*, Warszawa 1987, s. 30.

Tab. 1. Czynniki powodzenia małżeństwa w ujęciu
M. Braun-Gałkowskiej

Czynniki	Przed ślubem	Po ślubie
Jednostkowe	Dojrzałość męża i żony: – psychoseksualna, – społeczna, – osobowościowa, – motywacyjna, itp.	Cechy męża i żony: – fizyczne, – temperamentu, – osobowości, – postawie, itp.
Relacyjne	Wybór: – poznanie się, – porozumienie, – stopień podobieństwa postaw, – środowisko.	Interakcje: – sprzężenia zwrotne, – komunikacja, – porozumienie seksualne, – relacje z innymi osobami.

Źródło: M. Braun-Gałkowska, *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Lublin 1992, s. 21.

W świetle najnowszych polskich badań ponad połowa osób pozostających w stanie małżeńskim wyraziła swoje zadowolenie, a jedna trzecia – umiarkowane zadowolenie. Niezadowolonych z małżeństwa okazało się zaledwie 5%. Aż 68,2% potwierdziło swoje zadowolenie z najbliższej rodziny i grona przyjaciół¹³. Co ciekawe, najwyższy wskaźnik satysfakcji z życia odnotowano w rodzinach, których dochody miesięczne kształtowały się na poziomie 3500-4000 zł. Okazało się też, że zadowolenie z życia jest dodatnio skorelowane z poczuciem więzi z kręgiem przyjaciół i znajomych z miejsca pracy oraz oceną sytuacji w swojej rodzinie. Inne czynniki, jak np. sytuacja w miejscu zamieszkania i w kraju, nie okazały się istotne.

Rodzina jest wytworem ewolucji życia ludzi oraz oddziaływania czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Z pedagogicznego punktu widzenia niezmiernie istotne są relacje dzieci z rodzicami oraz ze swoim rodzeństwem. Relacje te zależą od wielu czynni-

¹³ K. Zagórski, *Życie po zmianie. Warunki życia i satysfakcje Polaków*, Warszawa 2009, s. 19.

ków, takich jak: metody wychowania (kary i nagrody), interakcje oparte na wartościach i dialogu, wzajemne zaufanie i lojalność, style wychowania, postawy rodzicielskiej, wspólne spędzanie czasu wolnego, przestrzeń rodzinna i panujący w niej klimat psychologiczny, obowiązki każdego z członków rodziny, zwyczaje i obyczaje rodzinne, kontakty z dalszą rodziną, postawy altruistyczne (tzw. altruizm krewniaczy) i inne. Wymienione czynniki mają swoją bogatą literaturę przedmiotu i stanowią fundament do wzajemnych zobowiązań oraz dwukierunkowej zależności jej członków. Warto jednak zwrócić uwagę na zależność typu: wykształcenie rodziców a aspiracje edukacyjne ich dzieci. Nie ma potrzeby przekonywania o tym, że wykształcenie oraz odpowiednie doświadczenie są pomocne w karierze zawodowej, która z kolei pomaga w uzyskiwaniu wysokich dochodów w pracy oraz budowaniu kontaktów społecznych. Wysoko wykształceni cechują się też niskim prawdopodobieństwem bezrobocia, przeciętnie krótszym czasem jego trwania, wyższą aktywnością i mobilnością zawodową. Wykształcenie jest więc dzisiaj głównym czynnikiem sukcesu na rynku pracy.

Dotychczasowe badania międzynarodowe oraz polskie w pełni potwierdziły tezę, że wykształcenie rodziców ma kluczowe znaczenie dla kształcenia dzieci¹⁴. Wyższe wykształcenie rodziców w dużym stopniu przesądza o wyborze liceum ogólnokształcącego, a później – o skierowaniu się na studia. Jest interesujące, że zwłaszcza wykształcenie matki okazywało się silniejszą determinantą wyboru szkoły średniej niż wykształcenie ojca. Okazuje się też, że nie ma znaczenia rodzaj miejscowości, w której mieszka rodzina, jeśli tylko ma za sobą odpowiednio wykształconych rodziców oraz odpowiednią szkołę średnią.

Współcześnie można zaobserwować zmianę stosunku do posiadania dzieci oraz do samego dziecka. Z wartości „instrumentalnej” (praca dziecka na rzecz gospodarstwa domowego oraz zabezpieczenie się rodziców na starość) dziecko stało się wartością autoteliczną, jako źródło miłości, satysfakcji i radości. Ponadto osłabienie postaw w zakresie aktywnej prokreacji obniżyły dziet-

---

¹⁴ J. Litwiński, U. Sztandar-Sztanderska, *Dziedziczenie pozycji edukacyjnej i zawodowej*, [w:] *Więzi społeczne i przemiany gospodarcze. Polska i inne kraje europejskie*, Warszawa 2009, s. 186-201.

ność rodzin oraz ich wielkość. Doprowadziło to do ograniczenia lub zaniku więzi między rodzeństwem. Brak rodzeństwa nieaktualnym więc czyni sprawę pozycji dziecka w rodzinie, a więc możliwość pełniejszego zaspokojenia niektórych potrzeb afiliacyjnych (bezpieczeństwa, uznania, akceptacji). Ten brak bliskich kontaktów jedyne dziecko kompensuje poszukiwaniem towarzystwa poza kręgiem rodzinnym, w kręgu rówieśników lub członków grup różnych subkultur, co może prowadzić do wielu niebezpieczeństw.

Wreszcie warto jeszcze, mówiąc o więziach rodzinnych, wspomnieć o miejscu seniora w rodzinie i o więzach międzygeneracyjnych. Sprawa ta po drugiej wojnie światowej oraz pod wpływem różnorodnych czynników (migracje do miast, deficyt mieszkań, renty i emerytury) i zmiana modelu rodziny spowodowały, że rodziny wielopokoleniowe traciły na znaczeniu. Współczesna rodzina to najczęściej rodzina małodzietna z jednym lub dwójką dzieci, coraz częściej bezdzietna. Zwiększa się też liczba młodych osób, które wybierają samotne życie. Rozstanie partnerów często powoduje zerwanie więzi z rodzicami rozwiedzionych małżonków lub drastyczne ograniczenie z nimi kontaktów. Odnosi się to też do kontaktów wnuków z dziadkami¹⁵.

Jednakże coroczny wzrost odsetka ludności w wieku poprodukcyjnym stawia zjawisko więzi międzygeneracyjnych w nowym świetle¹⁶. Wykluczenie i samotność seniorów zmusza do szukania nowych rozwiązań, zwłaszcza że w polskiej tradycji odwoływanie się do ich mądrości i bogatego doświadczenia było i jest nadal cennym kapitałem społecznym.

Rodzina jest podstawową instytucją o funkcjach więziotwórczych. Zainteresowanie nią ze strony polityki społecznej oraz młodej dyscypliny naukowej – ekonomii społecznej¹⁷ dotyczy nie tyle więzi wewnętrznych między członkami rodziny, co jej relacji z innymi podmiotami działającymi na rzecz pożytku wspólnego. Czołowe niechybnie miejsce, obok potrzeby więzi, zajmują inne

---

¹⁵ *Więzi rodzinne, Komunikat z badań*, Warszawa 2008, CBOS.

¹⁶ J. Kurkiewicz (red.) *Ludzie starsi w rodzinie i społeczeństwie*, Kraków 2007, s. 25.

¹⁷ K. Głębicka, *Ekonomia społeczna*, Warszawa 2010.

obszary aksjologii – potrzeby życia, zdrowia, bezpieczeństwa, równości, sprawiedliwości, intymności i tożsamości.

Europejskie badania kapitału społecznego początkowo bardziej akcentowały sprawy socjalne i warunki życia niż zagadnienia związane z zaufaniem oraz kapitałem kulturowym. Najnowszy kwestionariusz Eurobarometru został rozszerzony i obejmuje następujące grupy pytań¹⁸:

I. Wyznaczniki kapitału społecznego: satysfakcja z demokracji, sąsiedztwa, funkcjonowania sfery publicznej, małżeństwa i rodziny, kształcenia indywidualnej sytuacji finansowej, ochrony zdrowia, warunków mieszkaniowych, instytucji opieki nad dzieckiem, poczucia bezpieczeństwa, relacji z innymi ludźmi.

II. Zaufanie i socjalizacja:

- ogólne zaufanie, zaufanie do ludzi oraz do konkretnych instytucji,
- znaczenie rodziny, czasu wolnego, pracy zawodowej, spotkań z przyjaciółmi, kolegami z pracy, z sąsiadami,
- gotowość pomagania i możliwość uzyskania pomocy od rodziny, kolegów, sąsiadów.

III. Stowarzyszenia i uczestnictwo:

- przynależność do różnych organizacji: społecznych, kulturalnych i hobbystycznych,
- donacje na rzecz tych organizacji,
- uczestnictwo w działalności społecznej na zasadach wolontariatu,
- czas poświęcony działaniom społecznym,
- użytkowanie nowoczesnych technologii informacyjnych w pracy społecznej.

IV. Zagadnienia życia politycznego:

- znaczenie życia politycznego,
- dyskusowanie o problemach życia politycznego,
- ocena partii politycznych i dobrego obywatelstwa,
- dobro wspólne i płacenie podatków.

V. Troska o słabszych i opieka nad osobami starszymi.

Wyniki badań Eurobarometru wydobyły bardzo istotne różnice poziomu kapitału społecznego na osi: kraje skandynawskie

---

¹⁸ S. Golinowska, *Więzi społeczne i kapitał społeczny we współczesnej Polsce*, Warszawa 2009.

oraz pozostałe kraje Europy. Istotny element tego kapitału czyli zaufanie do innych ludzi jest najwyższy właśnie w krajach skandynawskich, a najniższy – w społeczeństwach Europy Południowej (Grecja i Portugalia) i społeczeństwach postkomunistycznych, w tym w Polsce. Wyniki te pokazały też, że kraje postsocjalistyczne charakteryzuje bardzo niski wskaźnik uczestnictwa i aktywności (UE – 29%, Polska – 20%).

Wartości religijne są cenione w krajach Unii Europejskiej zarówno najbardziej religijnych np. Polska jak i najbardziej świeckich np. Czechy i Estonia.

W przypadku wartości rodzinnych, są one wysoko cenione w całej Europie. Wysoko ceni się też pracę zawodową i czas wolny (szczególnie we Francji i Wielkiej Brytanii).

Polskie społeczeństwo charakteryzuje się większym przekonaniem do indywidualnej przedsiębiorczości i zaradności, a podstawowe składniki kapitału społecznego realizuje w mikrostrukturach, głównie w ramach rodziny oraz kontaktów związanych z firmą, kolegami z pracy, a także w ramach wspólnoty religijnej¹⁹.

Przemiany więzi społecznych

Tradycyjne więzi między ludźmi jak wspomniano wcześniej nie są już tak znaczące, a nawet ulegają osłabieniu lub rozpadowi. Często mówi się o ich erozji spowodowanej zagubieniem jednostek we współczesnym zglobalizowanym świecie pełnym niepewności oraz nieprzewidywalnych do końca zmian. Najczęściej wskazuje się na negatywne skutki tych przemian, chociaż nie do końca jest to prawdziwe. Nowe więzi wyrastają na gruncie nowych instytucji oraz form życia prywatnego i zbiorowego, można zatem też mówić o tzw. twórczej destrukcji lub dezorganizacji pozytywnej.

Nie bez wpływu są też czynniki związane z transformacją ku gospodarce rynkowej, zmiany ustroju społecznego, ekonomiczne-

---

¹⁹ A. Rychard, *Kapitał społeczny a instytucje. Wstępne rozważania* [w:] H. Domański, A. Ostrowska, P. Sztabiński (red.), *W środku Europy?*, Warszawa 2006.

go i kulturowe, a także inne jeszcze uwarunkowania dezintegrujące i dezorganizujące życie społeczne np. kryzys zaufania oraz spadek znaczenia prawa. W szczególności w tym miejscu należy skupić się na przemianach więzi społecznych odnoszących się do życia rodzinnego²⁰. Wiąż rodzinna jest zjawiskiem dynamicznym, ulega ciągłym przeobrażeniom w zależności od fazy życia jej członków, ich cech osobowości oraz innych okoliczności. Pierwzoplanowe znaczenie ma świadomość łączności zarówno w sferze poznawczej i emocjonalnej, jak i behawioralnej.

Przejście od rodziny tradycyjnej do nowoczesnej powoduje z jednej strony to, że staje się ona grupą opartą na miłości i zasadach demokratycznych, z drugiej zaś prowadzić może do rozbięcia i zerwania więzi rodzinnych, wielości form życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym²¹ świecie. Zmieniają się funkcje, role i pozycje małżonków, następuje odinstytucjonalizowanie małżeństwa. Pojawiają się rodziny mniej stabilne i niewydolne wychowawczo, takie jak: rodziny niepełne i żyjące w ubóstwie, patologiczne, w których zaobserwować można alkoholizm, agresję, uzależnienia i narkotyki, niską dojrzałość społeczno-emocjonalną, samotne rodzicielstwo. W ostatnich latach wzrosła też liczba tzw. rodzin migracyjnych, które wskutek wyjazdów zarobkowych i porzucenia dzieci nieomal całkowicie zerwały wszelkie więzi społeczne z osobami bliskimi.

Ponadto wzrastająca liczba rozwodów (z 39823 w 1980 r. do 65345 w 2009 r.) oraz najniższy wskaźnik dzietności kobiet polskich w Europie dopełniają obrazu drastycznego zaniku lub zrywania rodzinnych więzi społecznych. Jednakże nadal w całym społeczeństwie istnieje silne przywiązanie do wartości rodzinnych. Jest więc szansa na to, że traktowanie rodziny jako kapitału społecznego pomagającego przetrwać i rozwijać się jej członkom podniesie jej rangę i znaczenie. Stanowi to wyzywanie dla polityki społecznej i rodzinnej mającej na celu wzmocnienie ro-

---

²⁰ Szerzej M. Balicki, *Przemiany współczesnej rodziny polskiej w okresie transformacji systemowej na tle europejskim*. Referat wygłoszony na Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. W trosce o współczesną rodzinę zorganizowany 29 marca 2012 r. przez Niepaństwową Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Białymstoku.

²¹ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002.

dziny, sprzyjanie jej aktywności, rozwiązywaniu własnych problemów oraz pełnym wykorzystaniu jej potencjalnych możliwości.

Uwagi końcowe

Bez względu na wykorzystywaną kategorię pojęciową – więzi, relacje, kapitał czy zaufanie – czynniki społeczne odgrywają podstawową rolę w teorii i praktyce życia społecznego. Znaczący zagadnienia akcentują rolę więzi społecznych w procesie wychowania, bezpieczeństwa społecznego, dobrostanu ludzi oraz lepszego zarządzania wszystkimi instytucjami życia społecznego i gospodarczego.

Zwrócono uwagę na niski poziom zaufania w makroskali oraz małą aktywność społeczną obywateli Polski w porównaniu do mieszkańców Europy Zachodniej. Pociągające jest to, że Polska nie leży na peryferiach cywilizacyjnych i jest nadzieja, że ważne przemiany kulturowe z czasem przedostaną się i tutaj.

Cechą charakterystyczną w przypadku rodziny, tak jak wszędzie, jest poszukiwanie nowych struktur i modeli, chociaż tzw. rodzina tradycyjna w Polsce wciąż ma się dobrze. Jednakże procesy związane z czynnikami zewnętrznymi (bezrobocie, emigracja zarobkowa, polityka rodzinna państwa) dość skutecznie osłabiają więzi społeczne między jej członkami. Polacy, jak to przed ponad trzydziestoma laty zauważył S. Nowak, odczuwają więzi z rodziną i z narodem, ale z niczym pośrodku²². Solidarność i poczucie wspólnoty są cnotami odświętnymi i przeżywanymi z pewną dozą egzaltacji. Na co dzień przeważa, jak to ujeli J. i E. Tarkowscy „amoralny familizm²³” tj. swoista gra, w której obie strony tzn. rodziny i państwo zakładają, że jedna drugą chce oszukać.

Spółeczeństwo polskie nie jest jeszcze dobrze przygotowane do konfrontacji ze zjawiskami wielokulturowości. Ukształtowana w wyniku II wojny światowej homogeniczna kulturowość sprawia, że społeczeństwo to nie jest przygotowane do akceptacji na-

---

²² S. Nowak, *System wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” 1979, nr 4.

²³ E. Tarkowska, J. Tarkowski, „*Amoralny familizm*” czyli o dezintegracji społecznej w Polsce lat osiemdziesiątych, Warszawa 1994.

pływowym mniejszości etnicznych. Nie jest też skłonne do akceptacji mniejszości kulturowych, redefinicji ról kulturowych związanych z płcią oraz nowych związków partnerskich w środowisku mniejszości seksualnych (tzw. homofobia). Wszystko to stawia pod znakiem zapytania tzw. spójność społeczną. Nasze nauki społeczne także nie są dobrze przygotowane do eksploracji tych zjawisk. W świecie tzw. płynnej nowoczesności istotnie trudno jest rozpoznawać i badać, redefiniować i wyjaśniać jednostkową i zbiorową tożsamość wspólnot oraz przemiany ról kulturowych. Jest to coraz trudniejsze z epistemologicznego oraz aksjologicznego punktu widzenia.

Bibliografia

1. Balicki M., *Przemiany współczesnej rodziny polskiej w okresie transformacji systemowej. Na tle europejskim*, Referat wygłoszony na Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. W trosce o współczesną rodzinę zorganizowana 29 marca 2012 r. przez Niepaństwową Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Białymstoku.
2. Braun-Gałkowska M., *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Lublin 1992.
3. Czapiński J., Panek T. (red.) *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Warszawa, 2009.
4. Dyczewski L., *Więź między pokoleniami w rodzinie*, Lublin, 2002.
5. Głabicka K., *Ekonomia społeczna*, Warszawa 2010.
6. Golinowska S., *Więzi społeczne i kapitał społeczny we współczesnej Polsce*, Warszawa 2009.
7. Jacher W., *Więź społeczna*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia psychologii*, Warszawa 1998.
8. Kurkiewicz J. (red.) *Ludzie starsi w rodzinie i społeczeństwie*, Kraków 2007.
9. Litwiński J., Sztandar-Sztanderska U., *Dziedziczenie pozycji edukacyjnej i zawodowej*, [w:] *Więzi społeczne i przemiany gospodarcze*, Warszawa 2009.
10. Mizerska B. (red.), *Więzi społeczne i przemiany gospodarcze*, Warszawa 2009.
11. Marody M., Giza-Poleszczuk A., *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa 2004.
12. Nowak S., *System wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” 1979, nr 4.
13. Rostowski J., *Zarys psychologii małżeństwa*, Warszawa 1987.

14. Rychard A., *Kapitał społeczny a instytucje. Wstępne rozważania*, [w:] Domański H., Ostrowska A., Sztabiński P. (red.), *W środku Europy?*, Warszawa 2006.
15. Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002.
16. Sztaudynger J., *Rodziny kapitał społeczny a wzrost gospodarczy w Polsce*, „Ekonomista” 2009, nr 2.
17. Sztompka P., *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków, 2002.
18. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków, 2003.
19. Tarkowska E., Tarkowski J., *„Amoralny familizm” czyli o dezintegracji społecznej w Polsce lat osiemdziesiątych*, Warszawa 1994.
20. *Więzi rodzinne*, Komunikat z badań, Warszawa, 2008, CBOS.
21. Znaniński F., *Relacje społeczne i role społeczne*, cz. II, Warszawa 2011.